

This is a self-archived version of an original article. This version may differ from the original in pagination and typographic details.

Author(s): Impola, Petteri; Karonen, Petri; Lönnroth, Harry

Title: Språkbruk i svenska städer under tidigmodern tid : ny metod för att analysera ordförrådet i domböcker från 1600-talet

Year: 2020

Version: Published version

Copyright: © 2020 Historiska Föreningen i Finland

Rights: In Copyright

Rights url: <http://rightsstatements.org/page/InC/1.0/?language=en>

Please cite the original version:

Impola, P., Karonen, P., & Lönnroth, H. (2020). Språkbruk i svenska städer under tidigmodern tid : ny metod för att analysera ordförrådet i domböcker från 1600-talet. *Historisk tidskrift för Finland*, 105(3), 267-291. <https://journal.fi/htf/article/view/100496>

Språkbruk i svenska städer under tidigmodern tid

Ny metod för att analysera ordförrådet i domböcker från 1600-talet

Stormaktstiden spelade en viktig roll i den svenska historien. Tidsperioden kännetecknades av grundläggande omvälvningar både på det samhälleliga och på det språkliga planet. Det svenska riket växte och spred sig och statsbygget gick framåt inom olika områden. Detta fick också språkliga konsekvenser som historiker och språkforskare dock sällan har undersökt tillsammans i ett tvärvetenskapligt perspektiv. Språkbruket i svenska städer i början av 1600-talet är ett forskningsområde som har hamnat något i skymundan inom den tidigare forskningen både i Sverige och i Finland, detta trots att det är en period i den svenska språkhistorien då språket utvecklades i rask takt. I denna uppsats gör vi för första gången ett försök att granska språkbruket i ett antal svenska städer i början av århundradet.¹

Utgångspunkten för vår uppsats är tvärvetenskaplig och metodisk: två av skribenterna är historiker (Impola och Karonen) och en är språkhistoriker (Lönnroth). Här presenterar vi ett nytt sätt att undersöka ordförrådet som kan rekonstrueras med hjälp av tidigmodernerna

-
1. Uppsatsen utgör ett led i Kaski-projektet *Språkexperter från det förgångna. Stads-skrivarnas yrkeskår, aktörskap och språkbruk i det svenska riket under tidigmodern tid (1614–1714)*, som finansieras av Konestiftelsen 2020–2024.

VERTAISARVIOITU
KOLLEGIALT GRANSKAD
PEER-REVIEWED
www.tsv.fi/tunnus

rättsprotokoll från fem städer i det svenska riket. Utgående från ett stort empiriskt källunderlag redogör vi för en tillämpad metod som åskådliggör de möjligheter som den moderna informationstekniken kan ge för de humanistiska vetenskaperna. Artikeln kan därför betraktas som en pilotstudie som banar väg för ett ökat samarbete mellan historiker och språkhistoriker både när det gäller metod och tvärvetenskap.

Syftet är att utveckla den kvantitativa metodologi som kan användas vid analys av ordförrådet inom rättsväsendet i det svenska riket på 1600-talet. Ett viktigt begrepp i analysen är *språkbruk*, det vill säga 'sätt att använda visst språk i viss grupp'.² Uppsatsens fokus ligger med andra ord på en särskild aspekt av språkbruket, nämligen de ord som användes inom rättsväsendet. Ordförrådet är av ett speciellt stort intresse därför att det avslöjar en hel del av den språkliga verklighet som präglat verksamheten i rådstugurätterna under tidigmodern tid. Genom att fokusera på ordförrådet får vi alltså en inblick i olika lokalsamhällen i olika delar av riket. Ett annat centralt begrepp i vår studie är *korpus* som inom språkvetenskapen brukar avse 'en förhållandevis omfattande, systematiskt insamlad samling prov på naturligt skrivet eller talat språk'.³

De städer som vi fokuserar på i undersökningen består av följande fem orter av olika storlek: huvudstaden Stockholm samt Ekenäs, Gävle, Helsingfors och Åbo. De ligger i olika delar av riket och deras privilegier avviker också från varandra. Tre av de undersökta städerna – Gävle, Stockholm och Åbo – är medeltida medan de två övriga – Ekenäs och Helsingfors – är grundade på 1500-talet. Den gemensamma nämnanen för de utvalda städerna är dock Östersjön, som alltid har spelat en viktig roll när det gäller kontakter mellan Nordeuropa och kontinenten, både språkligt och kulturellt.

Den tidsperiod som vi analyserar täcker den förra hälften av 1600-talet som språkhistoriskt representerar äldre nysvenska (1526–1732). Vårt material består av protokoll som har avfattats inom rättsväsendet i de aktuella städerna. Det domboksmaterial som utgör grunden för vår analys består av följande domboksårgångar: materialet från Ekenäs omfattar åren 1623–1650, materialet från Gävle åren 1631–1639

2. *Svensk ordbok*, <https://svenska.se> (hämtad 24.3.2020).

3. *Vetenskapstermbanken i Finland*, <https://tieteentermipankki.fi/wiki/Kielitiede:korpus> (hämtad 24.3.2020), vår översättning.

och materialet från Helsingfors åren 1623–1639. Därtill kommer år 1634 från Stockholm och 1635 från Åbo, som båda hörde till de största städerna i riket. Materialet från Stockholm är dock mindre än det från Åbo; orsaken är att utgåvorna av materialet från Stockholm (renovationer) respektive Åbo (koncept) är utgivna enligt olika editions-filologiska principer.⁴

I tabell 1 sammanfattar vi vårt källmaterial när det gäller antalet tecken och ord. Vår korpus omfattar sammanlagt 1 506 583 tecken och 242 944 ord. Det är med andra ord fråga om en stor elektronisk korpus med autentiskt språkligt material. Den största delkorporusen kommer från Gävle med cirka 640 000 tecken (ca 110 000 ord) och den minsta från Helsingfors med cirka 200 000 tecken (ca 30 000 ord). Inom korpuslingvistik skulle man kunna kalla vår korpus för en så kallad balanserad korpus, eftersom texterna i hög grad är representativa för domboksgenren från 1600-talet.

Tabell 1. *Materialets omfattning*

Stad	Tecken	Antal ord
Ekenäs (1623–1650)	220 795	36 336
Gävle (1631–1639)	638 239	105 026
Helsingfors (1623–1639)	195 666	29 918
Stockholm (1634)	193 572	30 681
Åbo (1635)	258 311	40 983
Sammanlagt	1 506 583	242 944

Ur ett rättshistoriskt perspektiv är den valda tidsperioden relevant bland annat därför att hovrätterna hade fått i uppdrag att granska under-

-
4. Ekenäs: *Ekenäs stads dombok 1623–1675*. Vi har använt den elektroniska utgåva som Lönnroth gav ut år 2005. Utgåvan innehåller Ekenäs stads dombok från åren 1623–1660 och 1661–1675 som Emmy Hultman ursprungligen gav ut (1913 respektive 1924). Eftersom gränsåret för studien är mitten av 1600-talet, det vill säga 1650, innehåller vår korpus s. 12–146 i elektronisk form (årgången 1635 saknas också i originalet). Gävle: *Gävle stads dombok 1631–1639*, Bidrag till Gästriklands kulturhistoria 2, utg. Erik Brännman & Arne Lenner (Gävle 1982). Stockholm: *Stockholms tänkeböcker från år 1592. XXII 1634*, red. Bo Elthammar, utg. Stockholms stadsarkiv (Stockholm 2008). Utöver de renskrivna protokollen från Stockholm som vi använt (s. 1–64) innehåller utgåvan också konceptversionerna från Stockholm och Norra förstaden. Åbo: *Utdrag ur Åbo stads dombok 1635*, utg. Torsten Hartman, Bidrag till Åbo stads historia 1 och 7 (Åbo 1891).

rätternas protokoll; Svea hovrätt hade grundats år 1614 och Åbo hovrätt år 1623. Rådstugurätterna i de städer som ingår i analysen var med andra ord tvungna att skicka sina renoverade domböcker till hovrätterna för granskning. Rådstugurätterna i materialet lydte under Svea hovrätt (Gävle och Stockholm) och Åbo hovrätt (Ekenäs, Helsingfors och Åbo). Granskningsförfarandet i hovrätterna ledde ofrånkomligen till att texternas form och struktur med tiden blev enhetligare, och med tanke på vårt syfte är materialet också i tillräckligt många avseenden jämförbart sinsemellan.

För att uppnå vårt syfte har vi delat in undersökningen i tre forskningsuppgifter. För det första har vi ett metodologiskt syfte med vår studie: vi är intresserade av att bidra till den kvantitativa metodologi som kan användas när man anlägger perspektiv på språkbruk under stormaktstiden i ljuset av äldre rättsmaterial. För det andra har vi ett jämförande syfte: vi jämför de fem städerna med varandra och försöker på så sätt kasta nytt ljus över språkliga (företrädesvis lexikala) skillnader och likheter på båda sidorna av Östersjön. Vi utgår ifrån att det faktiskt finns skillnader mellan orterna, men vi vill dock framhäva att materialet i detta skede ännu inte innehåller material från städer som ligger till exempel i det finska inlandet – ett sådant material skulle naturligtvis fördjupa bilden av den språkliga mångfalden i riket. För det tredje vill vi med denna studie uppmuntra till en ökad dialog mellan historiker och språkforskare, speciellt de som i sin forskning ägnar sig åt den tidigmoderna tiden ur ett historiskt och språkhistoriskt perspektiv. Denna studie kan även ses som ett naturligt led i den forskningsinriktning som man i dag kallar digital humaniora.⁵

Vi redogör för våra viktigaste kvantitativa resultat huvudsakligen i form av tabeller som vi kommenterar och jämför med varandra i analysdelen. Men först kommer vi att ge en allmän språkhistorisk översikt över den period i svenska språkets utveckling som är relevant för denna uppsats. Därefter berättar vi utförligare om de städer, skrivare och källutgåvor som spelar en viktig roll i analysen. Därtill kommer en diskussion kring olika metodologiska frågor och lösningar som undersökningen som process har aktualiserat. Efter analysen av resultaten

5. För en diskussion om digital filologi se till exempel Marita Akhøj Nielsen, 'Philological virtues in a virtual world', Harry Lönnroth (ed.), *Philology Matters! Essays on the Art of Reading Slowly*, Medieval and Renaissance Authors and Texts 19 (Leiden 2017), s. 58–74.

följer till slut en summering av uppsatsen. I avslutningen kommer vi också med förslag till fortsatt forskning.

Svenskan på 1600-talet – brott och kontinuitet

I den svenska språkhistorien brukar man göra en åtskillnad mellan den fornsvenska (medeltiden) och nysvenska perioden (nya tiden). Fornsvenskan har man vidare delat in i äldre (1225–1375) respektive yngre fornsvenska (1375–1526). Nysvenskan omfattas på motsvarande sätt av äldre nysvenska (1526–1732) och yngre nysvenska (1732–).⁶ Sådana här skarpa språkgränser är oftast pedagogiskt motiverade, låt vara att de i huvudsak baserar sig på yttre kriterier.⁷ Den språkliga verkligheten både i fråga om texter och kontexter har med andra ord alltid varit mer komplicerad och mångskiftande.⁸

Som påpekas ovan, består materialet för denna uppsats av underätternas protokoll, *domböcker*.⁹ De hör till de genrer där gränsen mellan det skrivna och det talade språket emellanåt har suddats ut. Som Lars-Erik Edlund har konstaterat, kommer vi i många texter från 1600-talet vardagsspråket nära och kan faktiskt ställvis ”avlyssna olika varieteter av 1600-talets svenska”.¹⁰ Också språkkontakten har satt sina spår i det skriftliga materialet redan under medeltiden.¹¹ Bror Åkerblom, som redan på 1940-talet skrev en uppsats om verbböjningen i Ekenäs stads dombok 1623–1675, konstaterar att ”[d]essa domböcker vädja med sitt språkskick till filologerna, enär de på ett koncentrerat sätt avspeglar livet och förhållandena på bestämda orter och protokolltexternas upphovsmän ofta – mer eller mindre medvetet – med ord

-
6. *Nusvenska* är en språkvetenskaplig benämning på svenska sedan cirka 1900.
 7. Se även Theresia Pettersson, *Stockholms stads tänkeböcker. Funktionell texthistoria 1476–1626*, Stockholm Studies in Scandinavian Philology, New Series 66 (Stockholm 2017), s. 26.
 8. Se Gertrud Pettersson, *Svenska språket under sjuhundra år. En historia om svenskan och dess utforskande* (Lund 2005), s. 125.
 9. Med *dombok* avses i allmänhet en samling protokoll från en underrätt, se *Svensk ordbok* på <https://svenska.se> (hämtad 16.4.2019). Se även *Förvaltningshistorisk ordbok*, Svenska litteratursällskapet i Finland 2016, <http://fho.sls.fi> (hämtad 16.4.2019).
 10. Lars-Erik Edlund, ’Kudh förbanne tigh tu Horakaxa. Lite om vardagsspråk och språkblandning i några 1600-talstexter’, Lena Moberg & Margareta Westman (red.), *Svenskan i tusen år. Glimtar ur svenska språkets utveckling*, Skrifter utgivna av Svenska språknämnden 81 (Stockholm 1998), s. 85.
 11. Se Carl Oliver Blomqvist, *Flerspråkighet eller språkförbistring? Finska segment i svenska medeltidsbrev 1350–1526*, Skrifter utgivna av Institutionen för nordiska språk 100 (Uppsala 2017); T. Pettersson, *Stockholms stads tänkeböcker*, s. 54–55.

och stiliseringar återgett den levande verkligheten”.¹² Domboksprotokollen vittnar alltså om språkmöten i det svenska riket på båda sidorna av Bottniska viken, såväl stad som bygd, och i denna mångfald ligger deras tvärvetenskapliga källvärde, som även får stöd av det faktum att vårt material har likheter både när det gäller form och struktur.¹³ Den centrala aktören i sammanhanget var stadsskrivaren (och hans eventuella medhjälpare) som var ansvarig för protokollföringen i rättsalen; han såg till att konceptdomboken renskrevs och skickades för revision till hovrätten.¹⁴ Stadens rådstuga var sålunda ett centralt led i utvecklingen av en skriftkultur i Östersjöområdet: texter producerades och användes inom olika domäner i ökad takt i och med spridningen av läs- och skrivkunnigheten. Kjell Lars Berge, som skrivit om begreppet *litteracitet* (*literacy*), har på ett tankeväckande sätt skrivit att den höga skriftkulturella nivån i Norden i dag också har historiska rötter som vi vet alltför lite om:

Mindre kjent og forstått internasjonalt er det at dette høge nivået skuldast ei brei folkeleg mobilisering frå og med 1600-talet – først i Sverige-Finland – som har gjort folk flest og deira organiseringsarbeid og organisasjonar både til pådrivarar og gjenstandar for den skriftkulturelle danningutviklinga.¹⁵

12. Bror Åkerblom, 'Verbformerna i Ekenäs stads dombok 1623–1675', *Arkiv för nordisk filologi* 64 (1949), s. 74. För Ekenäs stads dombok för 1600-talet se även Harry Lönnroth, *Ekenäs stads dombok 1678–1695. I. Rättsfilologisk studie av en 1600-talshandskrift*, Bidrag till kännedom av Finlands natur och folk 171 (Helsingfors 2007) och *Ekenäs stads dombok 1678–1695. II. Filologisk utgåva med kommentar och register*, Bidrag till kännedom av Finlands natur och folk 172 (Helsingfors 2007). För ett rätthistoriskt perspektiv på Ekenäs stads dombok se till exempel Alvar Nelson, 'Staden inför rätta. Reflexioner kring Ekenäs stads dombok', *Tidskrift utgiven av Juridiska Föreningen i Finland* 2011:6.
13. För en översikt av svenskans utveckling på finländsk botten se Olav Ahlbäck, *Svenskan i Finland*, Skrifter utgivna av Nämnden för svensk språkvård 15 (Stockholm 1971). Filologiska och historiska perspektiv på domböcker anläggs i Harry Lönnroth (red.), *Domboken som filologiskt och historiskt forskningsobjekt*, Nordiska texter och undersökningar 30 (Uppsala 2007).
14. För en översikt över stadsskrivarens profession på 1600-talet, se Jennica Thylin-Klaus med anförd litteratur, 'Stadsskrivare på 1600-talet', Marika Tandefelt (red.), *Finländsk svenska från medeltid till 1860. Svenskan i Finland – i dag och i går* 3:1, Skrifter utgivna av Svenska litteratursällskapet i Finland 829 (Helsingfors 2019), <http://urn.fi/URN:NBN:fi:sls-978-951-583-482-9>, s. 127–145. Anföring som ett rättsfilologiskt fenomen diskuteras i Harry Lönnroth, 'Karlar, inttet will iagh sittia och äta eller dricka medh denna mannen. Citatmeningar i en finländsk dombok i sent 1600-tal', *Arkiv för nordisk filologi* 122 (2007).
15. Kjell Lars Berge, 'Skriftkulturforskning i Norden. Nokre overordna perspektiv på forskningsfeltet og forskingsresultat på 2000-talet', Stig Jarle Helset & Endre Brunstad (red.), *Skriftkulturstudier i ei brytingstid* (Oslo 2019), s. 46.

Ur ett språkhistoriskt perspektiv representerar vår studie med andra ord äldre nysvenska, speciellt den på 1600-talet. När det gäller 1600-talet har språkhistoriker ofta betonat att århundradet var en viktig brytningsperiod i svensk språkhistoria, både språkligt och samhälleligt.¹⁶ Språket på 1600-talet kännetecknades av rik variation både när det gäller stavning och formlära.¹⁷ Den fornsvenska tiden var nu definitivt över men samtidigt levde rester av det gamla fornsvenska paradigmet med fyra kasus mer eller mindre kvar i språket (nominativ, genitiv, dativ och ackusativ), dock inte som produktiva språkliga resurser utan snarast som stilistiska rester av det förflutna. Många representanter för den lärda litteraturen drog också medvetet nytta av de stilistiska möjligheter som gamla ord och uttryck språkligt tillförde.¹⁸ Spänningen mellan det äldre och det nyare språkstoffet – det som man inom språkforskningen skulle kunna kalla *lexikal konkurrens* – skapade därför en intressant spänning i den skrivna svenskan under 1600-talet. Redan Elof Hellquist, författaren till det enda översiktsverk om 1600-talssvenskan vi fram till dags dato har, skriver att det är fråga om en övergångsperiod.¹⁹ Han skriver:

Den uppfattningen torde icke vara så sällsynt, att 1600-talet inom vårt språks utveckling bildar ett slags öfvergångsperiod, under hvilken den inom språkets värld ständigt fortgående kampen mellan nytt och gammalt rasat häftigare än annars och under hvilken till följd häraf vårt språk i grammatiskt afseende uppvisar en större oregelbundenhet än någonsin annars varit fallet.²⁰

Grunden för det svenska riksskriftspråket lades under den äldre nysvenska tiden: här spelade bibelöversättningarna från 1500-talet sin

16. Se till exempel Elias Wessén, *De nordiska språken*, Nytryck i nordiska språk – NNS 9 (Stockholm 1994), s. 111.

17. Edlund, 'Kudh förbanne tigh tu Horakaxa', s. 71.

18. Johannes Messenius (1579/1580–1636) historiska och skönlitterära författarskap innehåller gott om intressanta exempel på användningen av gammalt och nytt i rimfunktion. För Messenius språk och stil se till exempel Harry Lönnroth, *Filologin som vetenskap. Artiklar om textutgivning och filologisk metod* (Tammerfors 2007), s. 21–32. En klassisk framställning om förhållandet mellan vers och språk under den aktuella tidsperioden är Carl Ivar Ståhle, *Vers och språk i vasatidens och stormaktstidens svenska diktning* (Stockholm 1975).

19. Se även Ulf Teleman, *Ära, rikedom och reda. Svensk språkvård och språkpolitik under äldre nyare tid*, Skrifter utgivna av Svenska språknämnden 85 (Stockholm 2002).

20. Elof Hellquist, *Studier i 1600-talets svenska*, Skrifter utgivna af K. Humanistiska Vetenskaps-Samfundet i Uppsala VII.6 (Uppsala 1902), s. 1.

epokgörande roll – Nya testamentet 1526 markerade gränsen mellan fornsvenskan och nysvenskan – men även den språkutveckling som ägde rum på 1600-talet spelade en roll här.²¹ Elias Wessén (med hänvisning till ovan nämnde Hellquist) påpekar att det är ”tydligt” att det var under den senare hälften av 1600-talet, speciellt åren kring 1680, som talspråksformer i högre grad började framträda i skriftspråket och till och med sätta sin prägel på det (till exempel kortformerna *har, blir, ber* och *tar* i stället för *hafwer, blifwer, bedher* och *tagher*).²² De lånord eller importord som under 1500- och 1600-talet fick fotfäste i svenskan kom huvudsakligen från högtyskan och franskan.²³ Utöver bibelsvenskan spelade kanslispråket en viktig roll under den äldre nysvenska tiden: i stil med kanslispråket under fornsvensk tid präglades också det nysvenska kanslispråket av bundenhet vid formler.²⁴ Utgående från brev, dagböcker och memoarer kan man däremot anlägga givande perspektiv på det så kallade bildade talspråket under den aktuella perioden, speciellt med tanke på ortografi och uttal, ordböjning, ordbildning, syntax och ordförråd.²⁵ Det har även påpekats att de kanslispråkliga domboksprotokollen där skrivaren återgav mål och ärenden som behandlats i rådstugan präglas utöver formelbundenheten av ”invecklat språk med en självständig satsbyggnad”.²⁶

Ett sätt att granska ordförrådet i de svenska 1600-talsdomböckerna är att utgå ifrån den sedvanliga ordklassindelningen, det vill säga den lexikala mångfald som är mest frekvent förekommande i domboksmaterialet. I den grammatiska litteraturen ser man på ordklasser på olika sätt. I (språk)historiska syften kan man till exempel utgå ifrån den indelning som Wessén presenterar i sin klassiska språkhistoria när det gäller ordböjningen i den äldre nysvenskan. Hans grova indel-

21. Edlund, 'Kudh förbanne tigh tu Horakaxa', s. 70.

22. Wessén, *De nordiska språken*, s. 120. För talspråkliga drag i Ekenäs stads dombok i ett historisk-pragmatiskt perspektiv se Lönnroth, *Filologin som vetenskap*, s. 33–46. Se även Gun Widmark, *Boksvenska och talsvenska. Ett urval uppsatser samlade till författarens 80-årsdag 31 juli 2000*, Skrifter utgivna av Institutionen för nordiska språk vid Uppsala universitet 50 (Uppsala 2000), s. 19–56.

23. Gösta Bergman, *Kortfattad svensk språkhistoria* (Lund 2013), s. 127–131.

24. *Ibid.*, s. 96.

25. Se *ibid.*, s. 86–121.

26. Jonas Carlquist, 'Och war thetta huss lagbudit, lagstondit och hembudith. Om husköp och formelartat språkbruk i Stockholm stads tänkeböcker', Lars-Erik Edlund (utg.), *Studier i svensk språkhistoria* 5, Nordsvenska 11 (Umeå 2000), s. 101.

ning består av följande huvudkategorier: substantiv, adjektiv, räkneord, adverb, pronomen och verb.²⁷ Av dessa har vi dock utelämnat en del substantiv (personnamn och ortnamn) och alla räkneord; många småord (till exempel prepositioner) faller också utanför Wesséns indelning. Det finns främst följande orsaker till att vi gjort dessa metodiska val: även om domböckerna traditionellt är mycket givande källor till den nordiska namnforskningen²⁸ har vi velat komma åt de övriga substantiven (appellativer) och därför har utelämningen av det stora antalet namn (proprier) varit påkallat. På motsvarande sätt har vi medvetet utelämnat räkneorden eftersom de inte är speciellt betydelsebärande med tanke på vårt huvudsyfte. Med hjälp av denna ordklassindelning kan vi genomföra en rätt grov kvantitativ analys av det existerande ordförrådet i materialet och skönja de stora trenderna i de olika delkorpusarna. Samtidigt aktualiseras bland annat följande frågor: Vilka är de ord som används oftast? Vilka ord kan sägas känneteckna de aktuella domböckerna mest? Finns det likheter och skillnader mellan städerna? Vad kan vi på basis av en kvantitativ granskning av ordförrådet över huvud taget säga om språkbruket i det svenska riket? Varför ser ordförrådet ut som det gör? Det bör dock påpekas att vi i denna uppsats inte klassificerar orden enligt deras ordklassstillhörighet, utan här är vi först och främst intresserade av de mest betydelsebärande orden i materialet.

Kontexter och material: städer, skrivare och källutgåvor

Under den undersökta perioden hade alla städer i vårt material en rådstugurätt, men Stockholm, Åbo och Gävle hade också en kämnärsrätt, det vill säga den lägsta domstolen i en stad i äldre tid.²⁹ Bland de

27. Elias Wessén, *Svensk språkhistoria I. Ljudlära och ordböjningslära*, Nytryck i nordiska språk – NNS 4 (Stockholm 1995).

28. Se till exempel Harry Lönnroth, 'Erich Anderßon och andra personnamn i Ekenäs stads dombok från 1600-talet', Lotta Collin et al. (red.), *Under språkets hud. Festskrift till Erik Andersson på 60-årsdagen* (Åbo 2008) och Harry Lönnroth, 'Namn och byggnadsrätt i rättegångsprotokoll. Ortnamn i Ekenäs stads dombok 1678–1695', *Västnyländsk årsbok* 32 (2008).

29. Petri Karonen, *Kämnerinoikeudet Suomen kaupungeissa suurvalta-ajan alkupuolella (noin 1620–1660)*, *Studia Historica Jyväskyläensia* 48 (Jyväskylä 1994), <http://urn.fi/URN:ISBN:978-951-39-4361-5> s. 61. Även om materialet från kämnärsrätter är intressant har vi av arbetskonomiska skäl och för att säkerställa jämförelsen mellan städerna valt att fokusera på en analys av rådstugurätternas material.

undersökta städerna var Stockholm folkrikast. Staden hade omkring 1620 cirka 9 000 invånare, men i slutet av århundradet hade siffran stigit till cirka 35 000. Invånarantalet i Åbo på 1630-talet var cirka 5 500, men i mitten av århundradet under 5 000. I Gävle bodde på 1630-talet cirka 1 500 invånare: i slutet av årtiondet hade stadens invånarantal sjunkit till under 1 000. Ekenäs hade minst invånare under förra hälften av 1600-talet: som störst var antalet invånare lite över 300, även om siffran vanligen låg kring 200.³⁰ Stockholm var den överlägset mest internationella staden i riket, och förmodligen har detta också satt sin prägel på språket och de använda uttrycken i domböckerna. Eftersom Stockholm även var rikets huvudstad var kronans verksamhet och institutioner – bortsett från den akademiska utbildningen – förlagda där och man kan inte underskatta den inverkan som dessa hade.

De undersökta städerna placerade sig i städernas rangordning av år 1647 på följande sätt: Stockholm nummer 1, Åbo nummer 6, Gävle nummer 10, Helsingfors nummer 18 och Ekenäs nummer 61. Sammanlagt fanns det cirka 70 städer i det svenska riket år 1647 (exklusive de erövrade områdena). Under den undersökta perioden hade Helsingfors, Stockholm och Åbo full stapelrätt när det gällde utrikeshandel. Däremot förlorade Gävle, som tidigare hade haft samma status, största delen av sina rättigheter enligt 1636 års handelsordinantia. Samma år förlorade Ekenäs alla rättigheter till utrikeshandel vilket innebar att staden blev en uppstad.³¹ Ekenäs särdrag bland de undersökta städerna var att den hörde till Raseborgs grevskap (1569–1680). Gävle i sin tur var livgeding till Gustav II Adolfs gemål och sedermera änka Maria Eleonora från 1610-talet ända till 1640.³²

Stadsskrivare har inte tidigare väckt speciellt stor uppmärksamhet bland forskare, vilket delvis beror på att största delen av skrivarna inte undertecknade de dokument som de avfattade. Frågan är trots allt betydelsefull både historiskt och språkhistoriskt eftersom forskarna

30. Uppgifterna om städernas invånarantal har beräknats utgående från följande källor och den i dessa anförda litteraturen: *Städtesystem und Urbanisierung*, portal Städtesystem und Urbanisierung im Ostseeraum, <http://www.baltictowns.com/rostock>; Karonen, *Kämmerinoikeudet*, bilaga.

31. Till exempel Raimo Ranta, *Suurvalta-ajan kaupunkilaitos. Suomen kaupunkilaitoksen historia 1. Keskiajalta 1870-luvulle* (Vantaa 1981), s. 56–57, 66–67; *Städtesystem und Urbanisierung* (Gävle, Ekenäs).

32. Jan Eric Almquist, *Den civila lokalförvaltningen i Sverige 1523–1630*. 2 (Stockholm 1917), s. 299.

re också borde vara intresserade av dem som ytterst är ansvariga för de dokument som vår uppfattning om det förgångna baserar sig på.³³ Skrivartematiken aktualiseras i större skala i det nya tvärvetenskapliga Kaski-projektet vid Jyväskylä universitet där historiker och språkhistoriker granskar stadsskrivarnas yrkeskår, aktörskap och språkbruk i det svenska riket under tidigmodern tid.

I Stockholm var två stadssekreterare verksamma kring 1635. Eggert Mattson Aurelius tog hand om befattningen ända till maj 1635 då han valdes till rådman. Aurelius hade studerat vid Uppsala universitet och vid olika universitet i Tyskland. Han avfattade också läroböcker i matematik och översatte religiös litteratur från tyska till svenska. Johan Westerman, som efterträdde Aurelius, var en köpmansson från Uppsala som studerade i sin hemstad. Efter att ha arbetat som stadsskrivare i ett årtionde blev han vald till den mest uppskattade administrativa befattningen i Stockholm, justitieborgmästare. Senare blev den adlade Westerman också assessor vid handelskollegium.³⁴

Under åren 1632–1635 innehades stadsskrivarämbetet i Åbo av Josef Jakobsson Ilkka, son till de österbottniska klubbekrigarnas ledare Jakob Ilkka. Josef Jakobsson hade haft olika uppdrag i Åbo senast från mitten av 1620-talet. Det finns dock ingen närmare information om hans formella utbildning. År 1635 blev Ilkka skrivare vid kämnärsrätten i Åbo och försörjde sig med olika slags domaruppgifter på landsbygden och i småstäder i västra Finland. Nils Bengtsson blev *syndicus* i Åbo, det vill säga en stadssekreterare som utnämndes av kronan. Han arbetade i staden åren 1633–1636, alltså delvis samtidigt som Ilkka.³⁵

Benjamin Eriksson Skepperus arbetade som stadsskrivare i Gävle under åren 1631–1656. Han hade studerat vid Uppsala universitet från

33. Jämför dock Lönnroth, *Ekenäs stads dombok 1678–1695*, passim.

34. Lars Ericson, *Borgare och byråkrater. Omvandlingen av Stockholms stadsförvaltning 1599–1637*, Stockholmsmonografier utgivna av Stockholms stad 84 (Stockholm 1988), s. 231–234.

35. Petri Karonen, ”RAASTUVASSA TAVATAAN”. *Suomen kaupunkien hallinto- ja oikeuslaitoksen toimintaa ja virkamiehiä suurvalta-aikana*, Studia Historica Jyväskyläensia 51 (Jyväskylä 1995), <https://jyx.jyu.fi/dspace/bilaga>; Petri Karonen, ’Joosef Jaakonpoika Ilkka’, *Kansallisbiografia*, <https://kansallisbiografia.fi/kansallisbiografia/henkilö/7848>; Carl von Bonsdorff, *Åbo stads historia på sjuttonde seklet*, Bidrag till Åbo stads historia 2:2 (Helsingfors 1892), s. 212–214; Aimo Halila, *Suomen kaupunkien kunnallishallinto 1600-luvulla I*, Historiallisia Tutkimuksia XXVIII:1 (Helsinki 1942), s. 144, 154–157; Raimo Ranta, *Åbo stads historia 1600–1721*. 1–2. Översättningsarbetet: Ole Torvalds (Åbo 1977), s. 570–573, 860.

och med 1623, och år 1627 utsågs han till auditor. Skepperus hade också auskulterat vid Svea hovrätt. Hovrätten rekommenderade honom till borgerskapet i Gävle, som valde honom till sin syndicus.³⁶ När det gäller stadsskrivare i gamla Helsingfors i början av 1600-talet känner man till endast Bertill Eskelsson som omnämns i domboken för 1625, och Jören Larsson som omnämns i domboken för 1637. Deras senare öden och formella utbildning är inte kända.³⁷

Också många stadsskrivare i Ekenäs under den förra hälften av 1600-talet har hamnat i skymundan. Enligt utgivaren av Ekenäs stads dombok Emmy Hultman kan man urskilja åtminstone tio olika händer som varit med om att avfatta domböckerna för åren 1623–1650. Av skrivarna känner man endast Matts Simonsson till namnet. Från 1632 verkade han som stadsskrivare och avfattade största delen av protokollen fram till 1641 då han valdes till borgmästare. Efter honom innehade en man vid namn Mårten Andersson stadsskrivarämbetet till år 1646. Sedermera innehade Anders Larsson Östgöte ämbetet ända till maj 1647. Erik Jöransson var stadsskrivare under åren 1647–1650. År 1650 tillträdde Bertil Wulff stadsskrivarämbetet som han innehade i många år.³⁸

En central del av våra forskningsuppgifter i denna uppsats är att vi har sammanställt elektroniska korpusar för att belysa ordförrådet i domböckerna. Korpusarna baserar sig på de tryckta källpublikationer som finns till buds. Vi är medvetna om att de äldre källpublikationer som vi anlitar inte är helt lika till sin utgivningspraxis ur ett editionsfilologiskt perspektiv. För syftet med denna uppsats är de ändå tillräckligt lika varandra.

-
36. Erik Brännman, 'Gävle stads styrelse under 1630-talet', Göran Severin, Hartwig Hermansson & Elon Sandberg (red.), *Från Gästrikland 1979*, (Gävle 1980), s. 77, 88–89. Om begreppet *syndicus* se till exempel Karonen, *Raastuvassa tavataan*, s. 86.
37. Jämför till exempel Petrus Nordmann, *Gamla Helsingfors 1550–1640*, Bidrag till Helsingfors stads historia V (Helsingfors 1908), s. 172; Eino E. Suolahti, 'Helsingfors vid Vanda å', *Helsingfors stads historia I* (Helsingfors 1950), passim; Walter von Koskull, 'Borgmästare och råd i Helsingfors under svenska tiden', *Tidskrift utgifven af Juridiska Föreningen i Finland 1950* (Helsingfors 1951); Seppo Aalto, *Sotakaupunki. Helsingin vanhankaupungin historia 1550–1639* (Helsinki 2012).
38. Hultmans och Takolanders uppgifter om stadsskrivarna avviker delvis från varandra. Alfons Takolander, *Ekenäs stads historia. I. Till stora ofreden* (Ekenäs 1930), s. 96, 99–100, 284; *Ekenäs stads dombok 1623–1675*, utg. Emmy Hultman [1913], elektronisk utgåva av Harry Lönnroth (Tammerfors 2005), <http://tampub.uta.fi/handle/10024/65748>, Företal, s. vii (av Emmy Hultman), s. 110. Om Bertil Wulff se också Lönnroth, *Ekenäs stads dombok 1678–1695*, s. 87–89.

Protokollen från Helsingfors och Ekenäs är så kallade renoverade domböcker som granskades av Åbo hovrätt. De ursprungliga protokollen förvaras i Riksarkivet i Helsingfors. De avfattades antingen under rättens sammanträde eller omedelbart efter rådstugumötet på basis av konceptdomböckerna som också emellanåt kallas memorialprotokoll. Också domböckerna från Gävle, Stockholm och Åbo är renskrifter som har förvarats som ”tänkeböcker”. Det ursprungliga materialet från Gävle förvaras vid Landsarkivet i Härnösand, materialet från Stockholm finns i Stockholms stadsarkiv och materialet från Åbo i Åbo stadsarkiv.

Forskare har varit intresserade av skillnader mellan olika domboksversioner – det råder till exempel ingen fullständig terminologisk och innehållsmässig konsensus när det gäller förhållandet mellan de olika versionerna och städerna. Särskild vikt har man fäst vid skillnaderna mellan renovationerna – men även renskrifterna som var avsedda för stadens eget bruk – och de ursprungliga konceptdomböckerna, speciellt när det gäller aspekter förknippade med måltyper och språk. Något förenklat kan man säga att man kunde utelämna en del civilmål och administrativa mål i de renoverade domböckerna som skickades till hovrätten; hovrätten var framför allt intresserad av brottmål.³⁹

När det gäller Helsingfors har vi tagit med protokollen från 1623–1639 som i sin helhet redigerats av Petrus Nordmann.⁴⁰ Åboutgåvan av Torsten Hartman innehåller kvantitativt alla de mål som behandlats i rådstugan, men utgivaren har förkortat och sammanfattat språket i så

39. För Åbos del speciellt Karonen, *Kämnerinoikeudet*, s. 34–38 och Veli-Pekka Toropainen, *Päättäväiset porvarskat. Turun johtavan porvariston naisten toimijuus vuosina 1623–1670*, Turun yliopiston julkaisuja C 419 (Turku 2016), s. 28–29; Yrjö Blomstedt, *Laamannin- ja kihlakunnantuomarinvirkojen läänittäminen ja hoito Suomessa 1500-ja 1600-luvuilla (1523–1680). Oikeushistoriallinen tutkimus*, Historiallisia tutkimuksia 51 (Helsinki 1958), s. 211–218. För skillnader mellan protokollversioner, speciellt med tanke på Stockholm, se Piia Einoonen, *Poliittiset areenat ja toimintatavat. Tukholman porvaristo vallan käyttäjänä ja vallankäytön kohteena n. 1592–1644*, Bibliotheca Historica 94 (Helsinki 2005), s. 30–33, Ericson, *Borgare och byråkrater*, s. 63–68 och Dag Lindström, 'Väld, förtal och förlikningar i Stockholm 1475–1625', *Rättshistoriska studier* 14:2 (Stockholm 1988), s. 75–78.

40. Det finns också en utgåva från Helsingfors för åren 1639–1643. Den täcker dock bara en del av fallen, därför har vi utelämnat dessa år i vår undersökning. Petrus Nordmann, *Utdrag ur Helsingfors stads domböcker för åren 1639–1643*, Bidrag till Helsingfors stads historia III (Helsingfors 1906).

gott som alla mål. Redigeringsarbetet har dock huvudsakligen handlat om långa och upprepande formuleringar, till exempel har det beskrivande fackspråkliga ordförrådet bevarats relativt väl.

I den grad som redaktörerna för källpublikationerna har gjort ändringar i de ursprungliga texterna, till exempel genom att skriva ut förkortningar eller genom att ”förbättra” rättstavningen, har de i regel alltid angett detta i texten eller i notapparaten. Då har vi bearbetat dessa i våra korpusar i en mer ursprunglig form.⁴¹

I den här uppsatsen använder vi konsekvent beteckningen *dombok*. Vid sidan av termen förekom dock också termen *tänkebok*, ett anpassat språklån från medellågtyskan med den ordagranna betydelsen ’minnesbok’. Termen användes sannolikt i alla städer i det medeltida svenska riket och det är belagt också i Åbo under 1400-talet. Så småningom började termen *dombok* ersätta den under 1500-talet, även om den kunde användas på sina håll ännu under 1600-talet. I fråga om vårt material förekommer termen *tänkebok* i Stockholm med avseende på rådets protokoll. Forskare har diskuterat till exempel om tänkeböckerna möjligen var bristfälliga ’anteckningsböcker’ jämfört med de faktiska *domböckerna*, till exempel med tanke på eventuella innehållsmässiga skillnader. Skillnader av detta slag är dock huvudsakligen begreppsliga och därför föredrar vi här termen *dombok* framför *tänkebok*.⁴² Överlag kan man dock konstatera att det kan vara utmanande att jämföra 1600-talsdomböcker med tidigare tänkeböcker därför att det förekom både tidsmässig och regional variation i tänkeböckernas innehåll och struktur.

41. Därtill innehåller alla utom källpublikationen från Åbo en inledning och redaktörernas egna kritiska anmärkningar till de valda redigeringsprinciperna, till exempel angivande av mått och vikt eller ursprungliga förkortningar. Petrus Nordmann, *Rådstugurättens i Helsingfors domböcker för åren 1623–1639*, Bidrag till Helsingfors stads historia I (Helsingfors 1905), s. ii–iii; *Gävle stads dombok*, s. 7–20; *Ekenäs stads dombok 1623–1675*, s. iv–vii (Emmy Hultman); *Stockholms tänkeböcker från år 1592*, paginering saknas; för källkritiska aspekter på och användningen av *dombok*s utgåvor i Ekenäs, Helsingfors och Åbo samt i allmänhet *dombok*s utgåvor i Finland se Harry Lönnroth ’*Dombok*s utgivning i Finland. En kritisk översikt’, *Arkiv för nordisk filologi* 118 (2003).

42. Einoonen, *Poliittiset areenat ja toimintatavat*, s. 29 not 85. För Stockholms del se Dag Lindström, ’Crime and control in the capital. Stockholm’, Eva Österberg & Dag Lindström, *Crime and Social Control in Medieval and Early Modern Swedish Towns* (Uppsala 1988), s. 75–76; Lindström, ’Väld, förtal och förlikningar i Stockholm 1475–1625’, s. 68–69.

Metodologiska överväganden

I det följande redogör vi för de principer som vi tillämpat i analysen. Vi har gått tillväga så att vi först har skannat de relevanta delarna av de tryckta utgåvorna i OCR-behandlad form. Den stora utmaningen vid konverteringen har varit att det är fråga om äldre nysvenska med varierande ortografi och interpunktion. Detta i sin tur ledde till många misslyckade inskanningsresultat. Vi använde programmet ABBYY FineReader 14 som konverterade det inskannade materialet i textform.⁴³ Därefter följde en noggrann granskning av materialet för hand på grund av att materialet fortfarande innehöll förhållandevis många problem. Det var framför allt de olika förkortningarna i texten som vållade problem med tanke på den vetenskapliga tillförlitligheten. Dessa tekniska problem berättar i sin tur om att det fortfarande finns en hel del tekniska utmaningar i undersökningar av detta slag. Den enskilda forskarens roll och insats är således av grundläggande betydelse för att man ska kunna lita på de resultat som olika tekniska hjälpmedel möjliggör. Forskaren är tvungen att kontrollera bland annat förkortade ord, bindestreck, punkter och kolon som använts när skrivaren förkortat ord i sin framställning.

Att hitta ett program som skulle lämpa sig för vårt syfte var inte lätt. Ett antal program övervägdes och till slut kom vi fram till att det program som bäst tjänade vårt syfte var Countwordsfree.⁴⁴ Den stora fördelen med programmet var att man med hjälp av det bäst kunde räkna ordfrekvenser, det vill säga antalet ord motsvarade bäst antalet ord i Worddokumenten. Med hjälp av programmet kunde man åstadkomma tusen-i-topp-ordlistor för de aktuella städerna. Eftersom vi var intresserade av det centrala ordförrådet bestämde vi oss att sammanställa ordlistor som innehöll minst 1, 2, 4, 6 eller 8 tecken (till exempel *för*, *haffwer* eller *borgmestare*).

Vi har skannat in källpublikationerna så att de är tillräckligt goda pdf-filer – när det gäller Ekenäs finns det redan en elektronisk version till hands. De OCR-läsliga filerna överfördes till textkorporusar (.docx) med hjälp av programmet ABBYY.⁴⁵ Programmet kan inte läsa äldre nysvenska med skrivfel. Därför gick vi igenom materialet i denna be-

43. ABBYY, <https://www.abbyy.com/en-us> (hämtad 30.8.2020).

44. Countwordsfree Tools, <https://countwordsfree.com> (hämtad 30.8.2020).

45. ABBYY Fine Reader PDF, <https://www.abbyy.com/en-ee/finereader> (hämtad 30.8.2020).

arbetsfas sida för sida och korrigerade de fel för hand som programmet hade gjort. Oftast konverterades vissa bokstavskombinationer fel då de förvandlades till textfiler. En bidragande faktor var också typsnittets tydlighet eller otydlighet som användes i källpublikationen, till exempel *m > rn*, *för > lör* eller *effter > ellter*. I detta skede utelämnade vi i korpusen de noter som redaktörerna för källpublikationerna hade tillagt. Därefter gick vi igenom korpusarna i sin helhet på nytt, granskade eventuella konverteringsfel och avlägsnade de ingrepp och rättelser som utgivarna hade gjort. I utgåvan av Gävle stads dombok har utgivarna till exempel skrivit ut ursprungliga förkortningar som vi tog bort: *borgm[ästare] < borgm[.]*.

De allmännaste textigenkänningsprogrammen betraktar inte ett ord som stavats på två rader som ett ord. Därtill tog vi bort bindestrecken mellan de sammansatta orden och ersatte dessa med hakparentes. Då förvrängdes resultaten av ordsökningarna. Av samma orsak kodades inom hakparentes de för domboksmaterialet typiska ordförkortningarna i mitten av ord med punkter ([] eller kolon (:)). Ett mycket typiskt uttryck är till exempel *förbemälte* som man i domböcker ofta har förkortat *för:de* eller *för.de*. Textigenkänningsprogrammen skulle då tolka ordet som två ord på grund av punkten: *för* och *de*. Efter kodningen har orden dock förblivit enhetliga vilket innebär att ordens betydelse samt antalet ord och tecken motsvarar det ursprungliga dokumentet.⁴⁶

I detta sammanhang är det även viktigt att vara medveten om de editionsfilologiska problem som ofta är förknippade med studier av äldre domboksutgåvor. Domboksutgivningen i Finland under 1800- och 1900-talen uppvisar en rätt stor variation i fråga om akribi, något som påpekats i en artikel av Harry Lönnroth.⁴⁷ När det till exempel gäller Helsingfors stads dombok har utgivaren Petrus Nordmann utgått ifrån fem utgivningsprinciper. Han har 1) utelämnat dokumentens rubriker och ersatt dem med innehållsbeskrivningar, 2) moderniserat användningen av interpunktion och begynnelsebokstäver, 3) ersatt bokstaven *v* med *u* i vokalställning – även *w* i svenska ord har han ersatt

46. En anmärkning om mått- och viktenheter är av nöden här. I Ekenäs har de till exempel återgetts med datorlästa symboler (D = *daler* och så vidare). Men till exempel i Stockholm har man använt figurer som liknar de ursprungliga figurerna som inte går att överföras i textform. Detta påverkar främst antalet tecken och även resultaten av ordsökningarna eftersom mått och vikt ofta förekommer i ordsökningarna.

47. Lönnroth, 'Domboksutgivningen i Finland'.

med *v*, och *j* använder han endast som konsonant, 4) inte betecknat konsonantfördubbling i vissa sammanhang och 5) infört förtydligande ord inom parentes som enligt honom bidrar till bättre förståelse. I motsats till Nordmann i början av 1900-talet har Emmy Hultman i sin utgivningsverksamhet på 1910- och 1920-talet mer medvetet velat beakta de krav som filologin ställer. Detta framgår till exempel av att hon återgett skiljetecknen och de stora bokstäverna i handskrifterna utan att modernisera dem. Hennes behandling av förkortningar följer alltså en mer sedvanlig filologisk praxis: upplösta ord anges i kursiv. Tecknet *j* används i stället för *y* och *ij*.⁴⁸

Ordfrekvenser i dombokskorpusen

Med hjälp av en korpus kan man undersöka hur språket faktiskt används, i det här fallet ordfrekvenser i domböcker från 1600-talet. Här redogör vi för våra kvantitativa resultat när det gäller det äldre nysvenska ordförrådet i materialet: det handlar om ordförekomster i den textkorpus som vi sammansatt. Vilka är de mest frekventa orden och varför?⁴⁹ Framställningen innehåller två tabeller och en bild: av den första tabellen (tabell 2) framgår de trettio mest frekventa orden i materialet, det vill säga de ord som innehåller minst ett tecken. Dessa siffror presenteras från alla de undersökta städerna så att det är möjligt att jämföra dessa sinsemellan: jämförelsen spelar – som påpekats ovan – en central roll i vår analys. Den andra tabellen (tabell 3) innehåller i sin tur en översikt över de trettio vanligaste orden i materialet, och denna gång fokuserar vi på de ord som innehåller minst sex tecken. Här är det med andra ord fråga om längre ord, vilket innebär till exempel att korta ord som pronomen i huvudsak faller utanför granskningen. De längre orden kan också sägas vara semantiskt mer innehållstunga än de kortare. Här presenterar vi alltså bara de trettio vanligaste orden från de fem städerna, men vi har dock i bild 1 sammanställt de hundra vanligaste orden i materialet (med undantag för de metodiska val som vi presenterar i artikeln).

48. Lönnroth, 'Domboksutgivningen i Finland', s. 185–188.

49. De mest sällsynta orden och vad de berättar om de behandlade lokalsamhällena är i och för sig en intressant forskningsuppgift med tanke på framtiden, men här faller uppgiften utanför vår granskning.

I bild 1 återfinns en oredigerad skärmdump av en Excel med alla de vanligaste orden i materialet från Gävle. Bilden åskådliggör med andra ord hur våra rådata sett ut. Här är det fråga om oputsat och obearbetat material från Gävle. I den egentliga analysen har vi tagit bort alla nummer, egennamn och liknande. Syftet med bilden är framför allt att synliggöra hur processen gått till.

Tabell 2 innehåller en översikt över de trettio vanligaste orden i de fem städerna. I denna tabell ligger fokus på de ord som innehåller minst ett tecken. Av den anledningen är orden i tabellen rätt korta och innehållsmässigt förhållandevis stereotypa. Det juridiska ordförrådet lyser i detta skede fortfarande i hög grad med sin frånvaro.

GÄVLE															
	Ord	Antal	Omfattning (%)	Ord	Antal	Omfat	Ord	Antal	Omfat	Ord	Antal	Omfat			
1	och	4254	2.4%	26	erich	498	0.5%	51	s[d]	300	0.2%	76	ellr	175	0.1%
2	han	2016	1.1%	27	skall	490	0.5%	52	hon	299	0.2%	77	betala	173	0.2%
3	hans	1508	1.1%	28	icke	444	0.3%	53	the	297	0.2%	78	kom	171	0.1%
4	at	1483	0.6%	29	inhet	442	0.5%	54	är	287	0.1%	79	skeppund	168	0.3%
5	i	1359	0.3%	30	samma	440	0.4%	55	efter	279	0.3%	80	lars[168	0.2%
6	hafuer	1172	1.3%	31	2	436	0.1%	56	sade	267	0.2%	81	utan	168	0.1%
7	en	1136	0.4%	32	den	428	0.2%	57	gången	260	0.3%	82	deth	166	0.1%
8	till	1107	0.8%	33	mark	427	0.3%	58	hans[254	0.2%	83	gård	165	0.1%
9	för	1015	0.6%	34	med	416	0.2%	59	lars	245	0.2%	84	be[te	164	0.2%
10	som	993	0.6%	35	3	402	0.1%	60	wara	226	0.2%	85	dr	164	0.1%
11	onom	975	0.9%	36	sig	401	0.2%	61	ifrån	221	0.2%	86	rätten	163	0.2%
12	af	975	0.4%	37	jahan	395	0.4%	62	effter	215	0.2%	87	sedan	161	0.2%
13	s[780	0.3%	38	olls[394	0.4%	63	hustru	213	0.2%	88	skole	159	0.1%
14	om	746	0.3%	39	då	389	0.1%	64	daniel	213	0.2%	89	derföre	158	0.2%
15	sin	745	0.4%	40	1	382	0.1%	65	henne	211	0.2%	90	rethen	155	0.2%
16	på	730	0.3%	41	nils	371	0.3%	66	blef	204	0.2%	91	lispund	154	0.2%
17	det	636	0.4%	42	pers[370	0.3%	67	när	202	0.1%	92	jacobs[153	0.2%
18	per	610	0.3%	43	hafua	346	0.3%	68	anders[196	0.3%	93	skulle	150	0.2%
19	d[577	0.2%	44	så	330	0.1%	69	nu	194	0.1%	94	elias	150	0.1%
20	ath	548	0.3%	45	uti	328	0.2%	70	uppå	193	0.1%	95	suarade	149	0.2%
21	b[529	0.2%	46	sigh	326	0.2%	71	jon	189	0.1%	96	denn	146	0.1%
22	olof	528	0.5%	47	war	307	0.2%	72	ols[181	0.1%	97	igen	144	0.1%
23	h[505	0.2%	48	men	305	0.2%	73	de	179	0.1%	98	huad	143	0.1%
24	anders	503	0.6%	49	medh	303	0.2%	74	—	177	0.0%	99	sielf	142	0.1%
25	jons[501	0.5%	50	ähr	302	0.2%	75	jacob	176	0.2%	100	6	141	0.0%

Bild 1. De hundra vanligaste orden i materialet från Gävle med minst ett tecken i oredigerad form (skärmdump).

Tabell 2. De trettio vanligaste orden i materialet med minst ett tecken.

GÄVLE			ÅBO			EKENÄS			HELSINGFORS			STOCKHOLM		
Ord	Antal	Omfattning (%)	Ord	Antal	Omfat	Ord	Antal	Omfat	Ord	Antal	Omfat	Ord	Antal	Omfat
1	och	4254 2.4 %	1	och	1395 1.9 %	1	och	1275 2.1 %	1	och	1448 2.6 %	1	och	1719 3.2 %
2	han	2016 1.1 %	2	att	739 1.0 %	2	till	895 1.9 %	2	i	691 0.4 %	2	i	474 0.3 %
3	hans	1508 1.1 %	3	han	719 1.0 %	3	för	723 1.2 %	3	för	551 1.0 %	3	till	463 1.1 %
4	at	1483 0.6 %	4	i	707 0.3 %	4	i	659 0.4 %	4	han	492 0.9 %	4	som	368 0.7 %
5	i	1359 0.3 %	5	som	562 0.8 %	5	han	526 0.9 %	5	till	442 1.1 %	5	där	341 0.6 %
6	hafuer	1172 1.3 %	6	på	475 0.4 %	6	oh	397 0.4 %	6	medh	377 0.9 %	6	hann	337 0.8 %
7	en	1136 0.4 %	7	hans	472 0.9 %	7	att	359 0.6 %	7	til	318 0.6 %	7	på	329 0.4 %
8	till	1107 0.8 %	8	den	471 0.6 %	8	som	329 0.5 %	8	mk	305 0.4 %	8	att	319 0.6 %
9	för	1015 0.6 %	9	för	458 0.6 %	9	effter	321 1.0 %	9	den	301 0.5 %	9	honom	312 1.0 %
10	som	993 0.6 %	10	till	395 0.7 %	10	honom	321 0.9 %	10	effter	271 1.0 %	10	för	311 0.6 %
11	honom	975 0.9 %	11	af	310 0.3 %	11	den	291 0.5 %	11	den	250 0.5 %	11	een	285 0.5 %
12	af	975 0.4 %	12	om	303 0.3 %	12	medh	282 0.6 %	12	honom	232 0.7 %	12	han	283 0.5 %
13	s[780 0.3 %	13	honom	284 0.7 %	13	om	257 0.3 %	13	der	228 0.4 %	13	de	257 0.3 %
14	om	746 0.3 %	14	sin	277 0.4 %	14	på	243 0.3 %	14	hans	203 0.5 %	14	at	253 0.3 %
15	sin	745 0.4 %	15	det	267 0.4 %	15	hafuer	233 0.6 %	15	een	183 0.3 %	15	sigh	233 0.6 %
16	på	730 0.3 %	16	de	239 0.2 %	16	så	225 0.2 %	16	anno	174 0.4 %	16	efter	216 0.7 %
17	det	636 0.4 %	17	en	237 0.2 %	17	aff	222 0.4 %	17	på	171 0.2 %	17	medh	216 0.5 %
18	per	610 0.3 %	18	at	232 0.2 %	18	hans	188 0.4 %	18	som	169 0.3 %	18	af	209 0.3 %
19	d[577 0.2 %	19	hafuer	208 0.6 %	19	haffwer	186 0.7 %	19	icke	165 0.4 %	19	hanns	203 0.6 %
20	ath	548 0.3 %	20	sig	192 0.3 %	20	sigh	181 0.4 %	20	kom	153 0.3 %	20	uti	201 0.4 %
21	b[529 0.2 %	21	då	189 0.2 %	21	såm	174 0.3 %	21	sigh	151 0.4 %	21	är	200 0.2 %
22	h[505 0.2 %	22	hade	183 0.3 %	22	skall	143 0.4 %	22	cap[148 0.4 %	22	hafwer	196 0.7 %
23	skall	490 0.5 %	23	medh	166 0.3 %	23	af	142 0.2 %	23	hafuer	146 0.5 %	23	samma	193 0.6 %
24	icke	444 0.3 %	24	rätten	165 0.5 %	24	een	135 0.2 %	24	råd[h	143 0.3 %	24	så	186 0.2 %
25	inhet	442 0.5 %	25	een	147 0.2 %	25	rätten	132 0.4 %	25	om	130 0.2 %	25	dän	178 0.3 %
26	samma	440 0.4 %	26	med	145 0.2 %	26	dhen	124 0.3 %	26	det	125 0.2 %	26	med	157 0.3 %
27	den	428 0.2 %	27	der	137 0.2 %	27	at	123 0.1 %	27	så	120 0.1 %	27	huus	144 0.4 %
28	mark	427 0.3 %	28	effter	135 0.4 %	28	sin	121 0.2 %	28	at	113 0.1 %	28	icke	143 0.4 %
29	med	416 0.2 %	29	sigh	129 0.2 %	29	adt	119 0.2 %	29	haffue	110 0.5 %	29	om	141 0.2 %
30	sig	401 0.2 %	30	sade	128 0.2 %	30	haffuer	118 0.4 %	30	höite	107 0.3 %	30	rätten	139 0.5 %

Att ordförrådet i tabell 2 är rätt stereotyp, det vill säga likartat i alla städer, är egentligen ingen överraskning. Tabell 2 återspeglar det primära ordförrådet som var nödvändigt för att över huvud taget sköta ärenden verbalt. Det är också uppenbart att det centrala ordförrådet, det vill säga de mest förekommande orden, i alla de fem städerna liknar varandra i relativt stor utsträckning: den språkliga variationen är med andra ord mycket liten i den här tabellen (jämför dock tabell 3). Bland de trettio vanligaste orden påträffar man ganska få substantiv: i Gävlematerialet *mark* (nr 28), i Åbo och Ekenäs *rätten* (nr 24 respektive 25), i Helsingfors förkortningar (*mk*, nr 8, *cap[*, det vill säga *capitel*, nr 22), substantiv på latin (*anno*, nr 16) och andra juridiska

ord (*råd*h, nr 24).⁵⁰ Helsingfors är alltså den stad som innehåller flest substantiv i denna kategori. Ett speciellt ord i Stockholm är *huus* (nr 27) som kan sägas avvika från substantivbeståndet i de övriga delkorpusarna. Ordet *rätten* förekommer också i Stockholmsmaterialet (nr 30). Substantivbeståndet överraskar dock inte i de fem delkorpusarna: de centrala orden i kategorin utgörs främst av ord som hör till det juridiska fackspråkets område. Att ordet *rätten* förekom så ofta i två städer eller åtminstone inför två rådstugurätter torde till exempel återspegla hävdvunna formuleringar som skrivarna använde i sina notiser.

En genomgång av verben i kategorin följer samma trend som den med substantiven. Presensformen *hafuer* 'haver' placerar sig bland de sex mest frekventa orden i Gävlematerialet (nr 6). I Åbo är formen *hafuer* bland de tjugo mest frekventa orden (nr 19), medan ortografin i Ekenäs är *hafuer* (nr 15), *haffwer* (nr 19) och *haffuer* (nr 30). I Helsingfors är formen *hafuer* (nr 23) och i Stockholm *hafwer* (nr 22). I samtliga fall föredras den längre formen framför kortformen *har*. Kortformen är dock den form som man ofta kan förvänta sig i muntliga vittnesmål som i hög grad återspeglar talspråket. Hjälperbet *hava* är alltså det verb som är mest frekvent i materialet, och om detta vittnar även preteritumformen *hade* i Åbo (nr 22) och konjunktivformen *haffue* i Helsingfors (nr 29). Bland andra hjälpverb i denna kategori finns bara *skall* (Gävle nr 23; Ekenäs nr 22). Verbet *vara* saknas med ett undantag: presensformen *är* har belagts i Stockholm (nr 21). Utöver hjälperbeten kan man skönja preteritumformerna *sade* i Åbo (nr 30) samt *kom* och *hölte* (det vill säga höll) i Helsingfors (nr 20 respektive 30).

Konjunktionen *och* är det vanligaste ordet i alla städer och också ortografin är densamma. Det utpräglat juridiska ordförrådet saknas i materialet med några få undantag. Utgående från den här korta översikten kan man säga att ordförrådet uppvisar rätt många likheter, men Helsingforsmaterialet är dock språkligt mest varierande. Här måste man trots allt åter vara medveten om att vi inte närläst de kontexter där orden i fråga förekommer: till exempel ordformen *så* (adverb) kan också i vissa kontexter avse preteritumformen av verbet *se* (såg).

I det följande redogör vi för de trettio vanligaste orden i materialet med minst sex tecken. Dessa ord framgår av tabell 3.

50. Därtill kommer några problematiska fall som *hans* och *per* som i princip också skulle kunna hänvisa till mansnamnen *Hans* och *Per* som dock faller utanför analysen.

Tabell 3. De trettio vanligaste orden i materialet med minst sex tecken.

GÄVLE			ÅBO			EKENÅS			HELSINGFORS			STOCKHOLM		
Ord	Antal	Omfattning	Ord	Antal	Omfat	Ord	Antal	Omfat	Ord	Antal	Omfat	Ord	Antal	Omfat
1 hafuer	1172	1.3 %	1 hafuer	208	0.6 %	1 effter	321	1.0 %	1 effter	271	1.0 %	1 hafwer	196	0.7 %
2 inthet	442	0.5 %	2 rätten	165	0.5 %	2 hafuer	233	0.8 %	2 hafuer	146	0.5 %	2 rätten	139	0.5 %
3 gången	260	0.3 %	3 effter	135	0.4 %	3 haffwer	186	0.7 %	3 haffuer	110	0.5 %	3 haffwer	97	0.4 %
4 effter	215	0.2 %	4 skulle	122	0.3 %	4 rätten	132	0.4 %	4 balken	90	0.4 %	4 hustru	83	0.3 %
5 hustru	213	0.2 %	5 borghm[94	0.3 %	5 haffuer	118	0.4 %	5 inthet	90	0.3 %	5 penningar	77	0.4 %
6 betala	173	0.2 %	6 emellan	84	0.3 %	6 hustru	85	0.3 %	6 bårghmästare	83	0.6 %	6 skulle	76	0.3 %
7 skeppund	168	0.3 %	7 betala	79	0.2 %	7 borgmestaren	68	0.4 %	7 rådhstufvuu	83	0.5 %	7 rättenn	75	0.3 %
8 rätten	163	0.2 %	8 borgare	77	0.2 %	8 höltes	62	0.2 %	8 hustru	82	0.3 %	8 inthet	73	0.3 %
9 derföre	158	0.2 %	9 hustru	73	0.2 %	9 retten	48	0.2 %	9 rådhmän	81	0.3 %	9 haffwa	65	0.2 %
10 rethen	155	0.2 %	10 emedan	71	0.2 %	10 kårde	46	0.1 %	10 hafver	79	0.3 %	10 swarade	57	0.2 %
11 lispund	154	0.2 %	11 hafwer	60	0.2 %	11 betala	44	0.1 %	11 skulle	69	0.2 %	11 emellan	51	0.2 %
12 skulle	150	0.2 %	12 begårde	57	0.2 %	12 staden	44	0.1 %	12 borgmestare	61	0.4 %	12 öffwer	43	0.2 %
13 swarade	149	0.2 %	13 anhöll	54	0.1 %	13 sedhan	43	0.1 %	13 svarlösan	56	0.3 %	13 effter	42	0.2 %
14 huilket	136	0.2 %	14 rådhmän	53	0.2 %	14 borgerskapet	42	0.3 %	14 borgmästare	54	0.4 %	14 sammaledes	42	0.3 %
15 huilken	136	0.2 %	15 närwarandes	52	0.3 %	15 haffwa	41	0.1 %	15 rådhstugu	53	0.3 %	15 bemjte	39	0.1 %
16 stadsens	135	0.2 %	16 swarade	50	0.2 %	16 rådstugu	39	0.2 %	16 thezlikes	47	0.3 %	16 dal[]r	39	0.1 %
17 staden	125	0.1 %	17 inlämnade	44	0.2 %	17 peningar	38	0.2 %	17 derföre	44	0.2 %	17 borgmestere	38	0.3 %
18 retten	124	0.1 %	18 hennes	44	0.1 %	18 balken	38	0.1 %	18 feltet	43	0.2 %	18 sådant	38	0.1 %
19 rådstugu	119	0.2 %	19 blifwit	42	0.1 %	19 emillan	36	0.1 %	19 balken	42	0.2 %	19 därföre	37	0.2 %
20 person	117	0.1 %	20 mellan	42	0.1 %	20 skulle	36	0.1 %	20 bekende	40	0.2 %	20 huilken	37	0.2 %
21 begårte	112	0.1 %	21 staden	39	0.1 %	21 rådhstugu	35	0.2 %	21 hennes	36	0.1 %	21 närwarande	36	0.2 %
22 dertill	105	0.1 %	22 peningar	38	0.1 %	22 rådhstughu	31	0.2 %	22 fördenkuldh	34	0.2 %	22 begårandes	35	0.2 %
23 emillan	104	0.1 %	23 fullmäktige	37	0.2 %	23 gemene	31	0.1 %	23 januarij	34	0.2 %	23 giorde	32	0.1 %
24 framkom	104	0.1 %	24 rådstugu	32	0.1 %	24 hafver	30	0.1 %	24 saackfeltis	31	0.2 %	24 blifwa	31	0.1 %
25 haffuer	100	0.1 %	25 ståthållaren	31	0.2 %	25 närwaro	28	0.1 %	25 rätten	31	0.1 %	25 huilket	31	0.1 %
26 bekende	99	0.1 %	26 bårgem[31	0.1 %	26 huilken	28	0.1 %	26 feltis	30	0.1 %	26 huilke	30	0.1 %
27 hennes	96	0.1 %	27 huilken	30	0.1 %	27 waritt	28	0.1 %	27 svaradhe	29	0.1 %	27 fullmächtig	29	0.2 %
28 tiltalte	91	0.1 %	28 gården	30	0.1 %	28 penningar	27	0.1 %	28 ehrligh	29	0.1 %	28 hennes	28	0.1 %
29 blifua	85	0.1 %	29 penningar	29	0.1 %	29 bleff	27	0.1 %	29 haffua	29	0.1 %	29 bekende	25	0.1 %
30 handschrift	84	0.2 %	30 derföre	29	0.1 %	30 fältes	26	0.1 %	30 aldenstundh	27	0.2 %	30 borgare	25	0.1 %

Ovan kom det fram att ordförrådet i tabell 2 (det vill säga ord med minst ett tecken) inte uppvisar speciellt stor variation och därför berättar det inte särskilt mycket om det faktiska rättshistoriska språkbruket (företrädesvis juridiska facktermer) i de undersökta städerna. Men situationen förändras när vi tar en närmare titt på den information som tabell 3 innehåller (det vill säga ord med minst sex tecken). Det är nu vi börjar komma åt de juridiska termer som förekommer i domböckerna. Däremot saknas det fortfarande ord som på ett eller annat sätt skulle berätta om det vanliga livet utanför rådstugan: det språk som ”mannen på gatan” använde i början av 1600-talet. Också adjektiven som betecknar egenskaper saknas så gott som helt i materialet. Det finns dock ett par undantag: *ehrligh* ’ärlig’ förekommer i materialet från Helsingfors (nr 28) och *fullmächtig* i Stockholm (nr 27). Adjektiven (inklusive substantiverade adjektiv) hör alltså till de ordklasser som först senare förekommer på listan.

De mest frekventa orden i denna kategori är av två slag: verbet *hafuer/hafwer* (nr 1) i Gävle, Åbo och Stockholm samt prepositionen *effter* (nr 1) i Ekenäs och Helsingfors. Det är också intressant att *hafuer* finns på andra plats både i Ekenäs och i Helsingfors. Den dominerande ortografin är alltså också *hafuer*, men det förekommer även andra ortografiska varianter av verbet – både i presens och i infinitiv: *haffuer* (Ekenäs nr 25), *hafwer* (Åbo nr 11; Ekenäs nr 24), *haffwer* (Ekenäs nr 3; Stockholm nr 3), *haffuer* (Ekenäs nr 5; Helsingfors nr 3), *haffwa* (Ekenäs nr 15; Stockholm nr 9), *hafver* (Helsingfors nr 10) och *haffua* (Helsingfors nr 29).

I materialet finns det en hel del viktiga verb som inte tillhör hjälpverben. Nu börjar man bland annat se ett mångsidigare språkbruk och ett ökat juridiskt ordförråd. I Gävle har vi verb som *betala* (nr 6), *swarade* (nr 13), *begärte* (nr 21), *framkom* (nr 24), *bekende* (nr 26) och *tiltalte* (nr 28). Största delen av dessa verb hör till det centrala rätts-historiska ordförrådet i domböckerna. I Åbo är motsvarande verb följande: *betala* (nr 7), *begärde* (nr 12), *anhöll* (nr 13), *svarade* (nr 16) och *inlämnade* (nr 17). I Ekenäs stads dombok förekommer verbformer som *höltas* (nr 8), *kärdhe* (nr 10), *betala* (nr 11) och *fältes* (nr 30), men i Helsingfors är variationen något mindre: *bekende* (nr 20), *saackfeltis* (nr 24), *feltis* (nr 26) och *svaradhe* (nr 28). Minst övriga verb förekommer dock i materialet från Stockholm: som exempel kan man nämna *swarade* (nr 10), *giorde* (nr 23) och *bekände* (nr 29). Hjälpverb av typen *skulle* påträffas i hela korpusen (nr 4–20).

Verb är alltid grundläggande ord i en text: de anger handlingar och tillstånd. Men utöver ett antal intressanta verb innehåller tabell 3 även många innehållstunga substantiv som återspeglar den rättshistoriska kontexten. Utgående från vår analys kan man säga att de ord som innehåller minst sex tecken (tabell 3) representerar språkbruket i rätten bättre än de kortare orden med minst ett tecken (tabell 2). Till exempel i materialet från Gävle kommer detta fram: bland de trettio vanligaste orden finns mått- och viktenheter som *skeppund* (nr 7) och *lispund* (nr 11). Måttenheternas frekventa förekomst torde återspegla vad för slags ärenden som oftast behandlades i rätten. Men det förekommer även epitet av typen *hustru* (nr 5) samt ord som hänvisar till den rättsliga kontexten: *rätten/rethen/retten* (nr 8, 10 och 18) och *råd-stugu* (nr 19). Ett iögonenfallande exempel i Gävlematerialet är *handschrift* (nr 30) som kan ses som ett exempel på den skriftspråkliga

kulturen i rådstugan. Att säga något om skriftligheten i Gävle utifrån den iakttagelsen är dock utmanande och skulle förutsätta mer ingående närstudier; materialet från Gävle är dock överlag av rätt god kvalitet. Det är också slående att *borgerskapet* (nr 14) och *gemene* (nr 23) var så frekventa i Ekenäs, alltså i den allra minsta staden, där den sociala närheten mellan rådet och de övriga borgarna sannolikt var störst. Att det lilla Ekenäs är ”folkligast” bland de undersökta städerna är en möjlig förklaring.

Det övriga materialet har också likheter när det gäller substantivbeståndet. I länshuvudstaden Åbo finner vi substantiv som till exempel *borgare* (nr 8), *rådsmän* (nr 14) och *ståthållaren* (nr 25), i Ekenäs *peningar* (nr 17) och *balken* (nr 18), som dock påträffas också i övriga delkorporusar. Ett nämnvärt exempel i Helsingfors stads dombok är *svarlösan* (n 13). I fallet Stockholm finns några förkortningar av typen *bem]te* (nr 15) och *dal[]r* (nr 16). Det centrala resultatet här är dock det att ordförrådet har många stora likheter i hela materialet från olika delar av det svenska riket: ingen av de fem städerna utgör ett undantag från regeln. Här kan man alltså konstatera att de texter som vi undersöker är representativa både för texttypen (domböcker) och för tidsperioden (1600-talssvenska).

Avslutning

I denna uppsats har vi redogjort för en ny metod för att analysera ordförrådet i svenska domböcker på 1600-talet. I uppsatsen har vi fokuserat på huvudstaden Stockholm samt Ekenäs, Gävle, Helsingfors och Åbo. Vår analys har baserat sig på en elektronisk korpus på cirka 1,5 miljoner tecken och drygt 240 000 ord.

Vår utgångspunkt har varit att dra nytta av de perspektiv som historiker och språkhistoriker kan komma med då de tillsammans analyserar samma rättshistoriska material. Vi hoppas att uppsatsen i detta hänseende har innefattat ny grogrund för den tvärvetenskapliga diskussionen mellan historiker och språkhistoriker. En viktig avgränsning är också att vi i vår analys endast fokuserat på en aspekt av det stora området språkbruk: ordförrådet.

En slutsats som man på basis av vår studie kan dra handlar i grund och botten om vems språk vi egentligen undersöker. Domboksmaterialet tillhör det historiska källmaterial som avfattats av flera olika skrivare och händer som ofta förblivit okända för eftervärlden. Forskare

bör vara medvetna om denna källkritiska aspekt när de jobbar med äldre protokoll i ett korpusperspektiv: en kvantitativ granskning får inte (där detta är relevant) undanskymma vikten av kvalitativ närläsning av autentiska texter som avfattas på olika sätt. En ökad editionsfilologisk medvetenhet är också påkallad: hur har de utgivare vilkas utgåvor man anlitar gått tillväga? Trots dessa metodologiska och källkritiska fallgropar kan man enligt vår mening komma åt de stora trenderna i det omfattande domboksmaterial som vi utnyttjat.

Utgående från vår undersökning kan man konstatera att de längre, mer innehållstunga orden inte tillhör de vanligaste orden i materialet. Denna slutsats får stöd i de siffror som presenteras i tabell 2 och 3. I denna undersökning har vi presenterat några preliminära metodologiska överväganden och resultat som kan bidra till vår kännedom om det språk som använts i ett antal svenska städer under tidigmodern tid. Vi har varit speciellt intresserade av det värdefulla rättshistoriska domboksmaterialet. I alla de versioner som vi anlitar är språket redan på något sätt genomtänkt, städat och koncentrerat. Materialet är med andra ord tillräckligt enhetligt, och samtidigt har vi på basis av de olika delkorpusarna kunnat analysera om de skillnader som nämndes ovan har påverkat det ordförråd som användes mest i domböckerna.

Följande metodkritiska reflexioner är också av vikt. Det är fråga dels om hur mycket innehållet i tabellerna över huvud taget ska contextualiseras, dels om i vilken mån man som forskare ska problematisera vad man betraktar som ord. Att till exempel behandla *bårghmästare*, *borgmästare* och *borgmästare* eller *rådhestuffvu* och *rådhestugu* som separata exempelord är viktigt med tanke på den språkliga och ortografiska variationen. En annan möjlighet vore att behandla exempelorden och alla de övriga orden som enskilda ord med olika avstavningsvarianter eller olika skrivformer, något som var vanligt i de tidigmoderna texterna. Variationen kan sägas återspegla både skrivarnas egen bakgrund och de ordval som de övriga samtida människorna gjorde när de skötte ärenden i rätten. Förbiser man variationen i skrivdräkten skulle man kunna komplettera listorna med flera ord. Kanske skulle man då kunna upptäcka ännu flera regionala skillnader i det centrala ordförrådet och dess kontexter. Eftersom denna uppsats huvudsakligen har handlat om rådata kan frågor av detta slag aktualiseras i den fortsatta forskningen. Utgående från förekomsten eller frånvaron av ord kan man dra flera samhällsrelevanta slutsatser, till exempel när

det gäller språkbrukets strukturer och kontexter som är förknippade med kön, även om kvinnor i materialet ofta förekommer i sina roller som änka eller vittne.

I fortsättningen kan man också vidareutveckla metodologin ytterligare genom att granska materialet utgående från olika måltyper, det vill säga brottmål, civilmål och administrativa mål. Man skulle också kunna utöka antalet genrer och granska till exempel religiösa texter och lagtexter. Också den tidsmässiga jämförelsen skulle med fördel kunna utökas från början av 1500-talet till början av 1700-talet, det vill säga hela den äldre nysvenska tiden. I framtiden skulle det även vara relevant att fördjupa den korpuslingvistiska aspekten i analysen: hur representativa är till exempel de korpusar som vi sammanställt i ett korpuslingvistiskt perspektiv? Vårt material möjliggör också en noggrann analys och kontextualisering av städerna och de skrivare som faktiskt avfattat materialet, till exempel när det gäller deras formella utbildning och språkliga bakgrund. Frågor av detta slag utgör en givande utgångspunkt för ett tvärvetenskapligt samarbete mellan historiker och språkhistoriker i framtiden, speciellt när det gäller digitala humaniora.